

УДК 37.06:323.28

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6532020.2>

Прегледни рад

Косара Стевановић*

Факултет политичких наука, Београд

ВЕЗА ИЗМЕЋУ НИВОА ОБРАЗОВАЊА И ТЕРОРИЗМА

Сажетак

Предмет рада је веза између нивоа образовања и учествовања у тероризму и одговор на питање да ли постоји директна веза између нивоа образовања и тероризма. Наиме, упркос мишљењу јавног мњења да су терористи необразовани, емпиријска истраживања показују управо супротно – да су они у просеку образовани припадници средње класе. Рад најпре сагледава управо та истраживања која указују на везу између високог образовања и тероризма и потом прави преглед различитих теорија које објашњавају ове резултате. Након тога, ауторка користи теорију рационалног избора и генералну теорију напора да објасни своју тезу да је веза између високог образовања и тероризма посредована социоекономским условима у држави, те да не постоји директна веза између нивоа образовања и учествовања у тероризму. На крају рада уместо закључка нуде се неке препоруке које могу да се примене у систему образовања, а у циљу смањивања могућности од појаве тероризма.

Кључне речи: образовање, тероризам, социоекономски услови, теорија рационалног избора, генерална теорија напора

* stevanovic.kosa@gmail.com

УВОД

Тероризам је једна од најактуелнијих тема и проблема данашњице. Ова појава интригира јавност због своје деструктивне природе и застрашујућих последица које има на читаво становништво. Управо због овакве природе тероризма, као и због потребе његовог сузбијања, поставља се питање какав је то профил људи који постају терористи. У јавности постоји уверење да је просечан терориста неписмен, необразован, сиромашан и „луд“. Међутим, истраживања и чињенице показују управо супротно. Не само да терористи нису психички нестабилни, већ су већином образовани и долазе из средње класе.

Питање везе нивоа образовања и тероризма је предмет неслагања између аутора. Док неки заговарају економистичко виђење да се богатији и образованији неће упуштати у насилне политичке активности попут тероризма (Lee 2011), други аутори сматрају да не постоји веза између ниског образовања и учествовања у тероризму (Krueger and Malečkova 2003; Berrebi 2007; Russell and Miller 1977), док трећа група аутора сматра да образовање и тероризам нису директно повезани и да зависе од шире социоекономске ситуације у земљи (Brochhoff, Krieger and Meierrieks 2010). Постоје бројна истраживања која показују да су терористи у просеку образованији од остатка популације. Наиме, истраживања показују да су терористи Ал Каиде углавном припадници средње класе и да су већином образовани. Вође те терористичке организације Осама бин Ладен и његов заменик Ајман ал Завахири били су из веома имућних породица (Sageman 2008, 49), али и изузетно образовани (Бин Ладен је био грађевински инжењер, а Ал Завахири хирург).

У раду ћемо покушати да објаснимо овај тренд и испитаћемо нашу тезу да је веза између нивоа образовања и тероризма посредована социоекономским околностима у земљи. Најпре ћемо укратко објаснити који су социоекономски узроци тероризма, потом ћемо видети каква истраживања постоје о позитивној корелацији између тероризма и образовања и након тога ћемо направити преглед теорија које објашњавају ову везу. У завршном делу ћемо комбиновати

теорију рационалног избора са генералном теоријом напора да понудимо своје виђење овог проблема и уместо закључка понудићемо неке препоруке које би могле да се примене у образовању у циљу смањивања могућности од тероризма.

СОЦИОЕКОНОМСКИ УЗРОЦИ ТЕРОРИЗМА

Неки аутори наглашавају економске узроке тероризма (Blomberg and Hess 2005), други истичу значај владавине права за борбу против тероризма (Li 2005), док неки аутори као што је Хантингтон (1996) истичу културалне и идентитетске разлике цивилизација као узроке политичког насиља. Ми ћемо се у овом делу рада бавити испитивањем социоекономских узрока тероризма и детектовањем друштвених услова који погодују настанку тероризма. Ово ће нам помоћи да спознамо какву улогу лоши социоекономски услови имају у одлуци високообразованих људи да посегну за тероризмом.

Тероризам је појам који је изузетно распрострањен, али око чије дефиниције не постоји консензус у научној литератури. Међутим, када је реч о овој појави, можемо уочити следеће особине тероризма које садржи већина академских дефиниција: 1. насиље, сила; 2. политички; 3. страх, појачан терор; 4. претња; 5. ефекти и реакције; 6. диференцијација жртва - циљ; 7. намерна, планирана, системска, организована акција, итд. (Schmid 1983, према Симеуновић 2009, 34). Већина одређења тероризма се ипак слаже у томе да је то акт нелегалног политичког насиља, који за циљ има остваривање одређених политичких циљева.

Симеуновић (2009, 80) дефинише тероризам као: „... сложени облик организованог групног, и ређе индивидуалног или институционалног политичког насиља обележен не само застрашујућим брахијално физичким и психолошким, већ и софистицирано-технолошким методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити „велики циљеви“ на морбидно спектакуларан начин, а непримерено датим условима, пре свега друштвеној

ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају“.

Услед компликованости предмета истраживања као што је тероризам, није упутно правити генерализације о било ком аспекту ове појаве. То је случај и што се тиче економских и друштвених узрока који погодују настанку тероризма. Међутим, треба рећи да је уочен утицај неповољних социоекономских услова, као што су сиромаштво, велике економске и социјалне неједнакости и ниско образовање на појаву тероризма. Тако су терористи из Северне Ирске и припадници десничарског тероризма у САД у прошлом веку потицали из радничке класе.

Ово становиште заступа теорија релативне депривације, према којој политичко насиље настаје из фрустрације код људи који перципирају да су у неповољнијем социјалном и економском положају него што заслужују. У околностима где се повећавају социјална очекивања, а могућности остају на истом нивоу, долази до повећања незадовољства, што води насилној акцији (Gurr 1970, 13). Према овој теорији, ниско образовање, лоши друштвени услови и недостатак политичких слобода главни су узроци тероризма у неразвијеним земљама (Bravo and Dias 2006, 331). Овој теорији је блиска и Диркемова теорија аномije, коју је надоградио Мертон (Merton, 1957) и којом он објашњава везу између социјалних стандарда и непостојања норми тј. закона и социјалног понашања.

Блиске овој теорији су и теорије о незадовољству и притиску. Па тако према генералној теорији напора изложеност одређеним препрекама тј. напорима доводи до повећања криминала (Agnew 2010, 135). Ови напори који повећавају криминал су углавном високог интензитета и стварају негативан осећај код појединца који се окреће криминалитету да се избори са тим препрекама. Међутим, они напори који изазивају тероризам су колективне природе и они су 1) високог интензитета, 2) неправедни и 3) изазвани од стране моћнијих других (135-136). С обзиром да тероризам има далеко веће последице и ризике од обичног криминалитета, узроци депривације који доводе до тероризма морају бити јаког интензитета и дуготрајни, али и уперени против целог друштва, с обзиром на политичку природу тероризма.

Као битан део друштвене стварности који утиче на криминалитет треба истаћи важност социјалних навика и историјских традиција које санкционишу политичко насиље или га допуштају као оправдано средство борбе (Crenshaw 1981). Пример тога је Ирска, у којој постоји традиција насиља која датира још из 18. века. У том случају узроке тероризма треба тражити у незадовољству дискриминисане мањине у друштву која тежи да добије иста права као већина, али и у немогућности учествовања у политичком процесу. Међутим, Креншо примећује да незадовољна група не мора нужно да буде у неповољном материјалном и друштвеном положају (случај Западне Немачке, Јапана и Италије, где су припадници привилеговане класе посезали за тероризмом), већ мора да перципира свој положај као неправедан, што нас враћа теорији релативне депривације. С обзиром да су многе терористичке групе настале из студентских протеста, те да већину модерних терориста чине студенти који су високо образовани и долазе из средње класе (Русија у 19. веку, студентски протести након Другог светског рата), уочава се да је тероризам често средство изражавања незадовољства елите (382-384).

Међутим, структурални узроци који се најчешће наводе као узроци тероризма, међу којима су неефикасност образовног система, незапосленост и економска и политичка нестабилност, не пружају потпуно објашњење тероризма, јер у неким најсиромашнијим земљама уопште нема ове појаве. Имајући ово у виду, Симеуновић (2009, 126-127) истиче динамичку повезаност економских фактора и тероризма, односно да је настанак тероризма вероватнији у земљама које је најпре обележавао брз привредни раст, а које су потом запале у рецесије и кризе, на шта указује пример Италије из 70-их година 20. века. Бломберг и Хес (Blomberg, Hess 2005, 3-4) такође истичу да је економија кључни узрок појаве тероризма, те су и левичарски терористи у 20. веку били мотивисани економском неједнакошћу Севера и Југа, док је и Бин Ладен истицао економску експлоатацију Саудијске Арабије од стране САД. Њихово истраживање, као и већина економских објашњења тероризма, доводи до закључка да развој у најсиромашнијим земљама смањује могућност од тероризма. Ово становиште, међутим, искривљено и лоше протумачено, може дати повод

за интервенционистички однос према сиромашном Југу, који је и довео до повећања сиромаштва у тим земљама. С друге стране, као што је поменуто, европски тероризам прошлог века управо показује да економски развој није пресудан за појаву тероризма.

Изузетно сложен процес и појаву као што је тероризам не можемо објаснити само спољашњим чиниоцима и факторима, већ и људском природом и психом која интернализује и процесира спољне догађаје. С обзиром на важност људског реаговања на спољне чиниоце, узроке тероризма у генералном смислу можемо поделити на објективне и субјективне (Никодиновић 2017, 109). Објективни узроци су структурални притисци којима су људи изложени, као што су неразвијена економија, лоше образовање, корумпиране институције, низак животни стандард итд. Субјективни узроци представљају начин на који људи перципирају објективне препреке и проблеме. Тамо где одређени појединци или групе сматрају да је стање у друштву неодрживо и да се може променити само насиљем, појава тероризма је вероватнија.

Поред социјалних, политичких и економских услова који су повезани са депривацијом, узроке тероризма треба наћи и у геополитичким околностима региона и расту исламског фундаментализма (Bravo and Dias, 2006). Упркос глобалистичким визијама будућности, и даље живимо геополитичку стварност где јаке државе креирају регионалне сукобе, те истовремено имају и инструменте да створе регионални мир. Међутим, слабе државе које одликује сиромаштво, слабе институције и корупција, вишеструко су подложније појави тероризма. Ово показују резултати истраживања, према којима је највећи број терористичких напада између 1997. и 2004. године у региону Евроазије био у мање развијеним земљама са недемократским режимима, ниским нивоом писмености и слабом зависношћу од интернационалне трговине (Bravo and Dias 2006, 333-337).

Истраживање на узорку који садржи податке о 112 земаља између 1975. и 1997. године, говори нам да повећање економског развоја доводи до смањења терористичких напада на одређену земљу (Li and Shaub, 2004). Лоши економски услови стварају „плодно тле“ за настајање тероризма, када незадовољство људи

достигне такав ниво да они једино решење за своје проблеме виде у тероризму. Такође, сиромашне и неразвијене државе немају воље ни снаге да се изборе са терористима, те често постају њихова уточишта. Ово се десило у случају Авганистана, када је сиромаштво и нестабилност омогућило Талибанима да дођу на власт, који су касније пружили склониште Бин Ладену (Li and Shaub 2004, 236-254).

ПОЗИТИВНА КОРЕЛАЦИЈА НИВОА ОБРАЗОВАЊА И ТЕРОРИЗМА

Док је данас тероризам углавном у виду исламског верског фундаментализма, у 20. веку је био распрострањен револуционарни леви и десни, као и етно-сепаратистички тероризам. Истраживање Расела и Милера (Russel and Miller 1977, 25) спроведено над преко 350 терориста у 18 група из западне Европе, Блиског истока, Јапана и Латинске Америке показује да су припадници просечно били бар делимично факултетски образовани, и то из хуманистичких наука. Они су углавном потицали из средње или више класе и њихови родитељи су имали високо респектабилне професије – били су доктори, адвокати, инжењери итд.

На пример, 65% припадника немачких терористичких група Бадер-Мајнхоф и Покрет 2. јун били су из средње класе, док су вође Бадер-Мајнхоф групе Бадер и Улрике Мајнхоф били деца историчара. Припадници Јапанске Црвене армије, као и терористичких група из Турске, Ирана и Палестине, такође су потицали из средње класе. Чак две трећине терориста има неку врсту факултетског образовања и то из области права, економије, историје, социологије, филозофије и медицине, док су у Турској и Ирану студирали техничке факултете и постајали инжењери (Russel and Miller 1977, 26-29). Занимљива чињеница је да изузетан број исламских терориста чине инжењери, и то чак 44% њих (Gambetta and Hertog 2009, 4-5).

Крајем 20. и почетком 21. века тероризам је углавном променио своју мотивацију, те није више инспирисан левим и десним идеологијама, већ је заснован на исламском фундаментализму. Међутим, могуће је пратити и неке разлике

у социоекономском пореклу исламских терориста кроз време, посебно између три генерације исламских терориста – 1) прву генерацију су чинили муцахедини који су се борили против инвазије Совјетског Савеза 80-их година прошлог века и који су долазили из престижних породица високе и средње класе, 2) другу генерацију су чинили они који су се придружили терористичком покрету 90-их година мотивисани сукобима у Босни, Чеченији, Кашмиру и Филипинима и који су долазили из средње класе, 3) трећа генерација је настала након инвазије на Ирак 2003. године и састојала се од деце муслиманских имиграната у Европи који су били нешколовани радници, те је ова генерација углавном долазила из средње и ниже класе, па није образована као претходне генерације (Sageman 2008, 48-50).

Поред већ наведених особина, важно је истаћи глобалну природу савременог тероризма, због чега он представља опасност по безбедност целог света. Ова глобалност је почетком 21. века довела до повезивања савременог тероризма са организованим криминалитетом, који по својој дефиницији представља сушту супротност тероризму, с обзиром да је циљ криминалитета остваривање профита. Управо у овој сарадњи тероризма и криминалитета видимо настајање „четврте генерације“ исламског тероризма (Ljujic, Van Prooijen and Weerman 2017, 2) коју чине лабаво повезане криминалне и терористичке ћелије. Истраживање показује да су чак 80% терориста који су планирали нападе на домаћем тлу имали криминални досије (Basra and Neumann 2016, 2) и углавном су необразовани и долазе из нижих слојева друштва.

Кроз ову сарадњу тероризма са организованим криминалитетом најбоље можемо да видимо да су терористи рационални актери који се користе криминалним средствима или сарадњом са криминалним групама како би обезбедили финансијску, материјалну или логистичку потпору за своје активности (видети Shelley and Picarelli 2005; Makarenko 2004, 2012; Schmid 2005). У вези са тим, терористи ће као рационални актери ступати у односе који су им у интересу и који им повећавају шансе за остваривање њихових политичких, идеолошких или религијских циљева. Образовани кадар ће пре уочити ове прилике, што је могући разлог зашто се регрутују

управо такви појединци, који потом углавном представљају вођство групе.

Занимљиво је истраживање које пореди социоекономски положај палестинских терориста који су били активни 1980-2002 у терористичким групама Хамас и Палестински Исламски Цихад (ПИЈ) са генералном палестинском популацијом истог пола, годишта и религије (Berrebi 2007). Резултати показују да је 16% терориста означено као сиромашно (насупротив 31% сиромашне палестинске популације). Затим, подаци о образовању 208 терориста показују да 96% је имало бар средњешколско образовање (насупротив 51% у целој популацији), а 65% њих је имало неку врсту вишег образовања (насупротив 15% у целој популацији). У поређењу са генералном популацијом, терористи су углавном млађи, па тако 93% терориста спада у групу до 34 године (насупротив 72% у целој популацији) и долазе из урбаних подручја – њих 54% (насупротив 34% популације која живи у урбаној средини). Чак је 94% од терориста за које су били доступни подаци имало неку врсту запослења (насупротив 69% генералне популације која је била запослена). Што се тиче брачног статуса, само 45% терориста је било у браку (насупротив 59% популације).

Још једно истраживање на основу биографских података 129 припадника либанске терористичке организације Хезболах, који су погинули у акцији 1982-1994, јасно показује корелацију између високог образовања и учешћа у тероризму (Krueger and Malečkova 2003). Резултати су следећи: највећи број припадника је завршио средњу школу - 33%, чита и пише 22%, основну школу је завршило 17%, факултет је завршило 13%, док неписмених није било. Чак се показало да су припадници Хезболаха у просеку образованији од генералне популације и ти подаци су невероватни: неписмених је у популацији 6% (насупротив 0% погинулих припадника Хезболаха), средњу школу је завршило 23% (насупротив 33% терориста), а чита и пише свега 7% (насупротив 22% припадника Хезболаха). Највећи број терориста (чак 83%) је имао 18-25 година у тренутку смрти (Krueger and Malečkova 2003, 129-135).

Занимљиви су и резултати испитивања јавног мњења међу 1,375 Палестинаца у Западној обали и Појасу Газе

децембра 2001. године на теме као што су терористички напад 11. септембра на САД, подршка израелско-палестинском мировном споразуму и оружани напад на Израел. Резултати показују да не постоји веза између вишег нивоа образовања и мањег подржавања напада на израелске мете. Подршка нападу на Израел је изражена у свим образовним групама, али је најизраженија међу студентима, трговцима, фармерима и професионалним радницима. Међутим, уочава се податак да је мања подршка војном нападу међу незапосленима (Krueger and Malečkova 2003, 125-129)

Међутим, ситуација у образовању која је претходила овом истраживању показује да је образовање нагло порасло 80-их година, те се број људи са минимум 12 година школе дуплирао у периоду 1982-1988 (Krueger and Malečkova 2003, 128). С друге стране, запосленост је опала, као и просечна плата оних са 11 година школе или мање. Ово нам указује да ниво образовања не можемо посматрати одвојено од ширих економско-политичких околности у којима се рађа политичко насиље и тероризам. Наиме, друштвени и политички услови у којима настаје тероризам су динамични и утичу једни на друге. Тако видимо да је пораст образовања заједно са погоршањем животних услова проузроковало високи социјални напор и осећај депривације, те довело до насилног испољавања незадовољства.

ЗАШТО СУ ТЕРОРИСТИ ВИСОКООБРАЗОВАНИ?

Показало се да је тероризам вероватнији у срединама са неразвијеном економијом, нефункционалним и корумпираним политичким институцијама, али и у време економских и политичких криза у неком друштву. С обзиром да је образовање један од најбољих показатеља економске и социјалне структуре друштва, распрострањено је мишљење у јавности да су терористи сиромашни људи са ниским образовањем. Међутим, као што смо видели у истраживањима везе тероризма и нивоа образовања, не постоји нужно веза између ниског образовања и учествовања у тероризму. Постоје различита објашњења чињенице да људи који се упуштају у терористичке активности углавном долазе из средње класе и имају завршену бар средњу школу.

Једно могуће објашњење је да ће се људи без доброг образовања и без економских могућности највероватније јавити за мобилизацију, док ће регрутери бирати оне који су најобразованији јер их сматрају највештијим да обаве одређен посао (De Mesquita 2005, 524). То нам говори да разлог што просечан терориста није сиромашан и необразован није у томе што се сиромашни и необразовани не пријављују да буду део терористичке организације, већ што нису изабрани од стране регрутера. Дакле, не можемо рећи да не постоји веза између економских фактора и мобилизације. Де Мескита доводи у везу економски пад са повећањем мобилизације. Овој тврдњи иду у прилог већ поменути истраживања о повећању образовања и смањивању економских могућности у Палестини 80-их година пре Прве интифаде. Још један случај који потврђује ову тезу је и веза између повећања незапослености међу католичким становништвом у Северној Ирској и републиканског насиља, али и везу између повећане незапослености међу протестантима и повећаног насиља лојалиста (Hopaker 2004, 524).

С друге стране, критичари наведеног истраживања Кругера и Малечкове о Хезболаху истичу да су се они бавили подручјем које одликује историја војних обрачуна, непријатељстава и сукоба, те да се њихови резултати не могу генерализовати (Li and Shaub, 2004). Још једна ствар која се мора узети у обзир је и то да образованији слој у друштву које је генерално сиромашно и неразвијено, имају приступ бољим информацијама и боље сагледавају лошу ситуацију у којој се налази њихова земља. Ово сазнање ствара код њих осећај резигнације и незадовољства због лоше позиције њиховог друштва, па се окрећу тероризму као једином решењу којим може да се поправи ситуација у друштву (Li and Shaub 2004, 237). Међутим, истраживања о образовању европских терориста су комплементарна истраживању образовања терориста са Блиског истока, па тако високообразовани кадар није само ендемски случај који се јавља у арапском свету, већ у целом свету. У складу са теоријом напора, може се закључити да се претња од тероризма јавља тамо где је перципирана велика количина неправде и обесправљености у друштву, без обзира на регион.

Још једно истраживање о вези образовања и тероризма које је обухватило 118 земаља у периоду 1984-2007. показало је да не постоји директна веза између ове две појаве, већ да се морају посматрати специфични услови који постоје у датој држави и друштву (Brockhoff, Krieger and Meierrieks 2010). Наиме, више образовање може да повећа терористичку активност у околностима лоших политичких и социоекономских услова, док високо образовање у погодним социоекономским условима доводи до смањивања тероризма. Иако боље ситуирани не осећају негативне последице друштвених догађања директно на својој кожи, они саосећају са онима који су у лошијем положају и наводно делују у њихово име (ово је видљиво у случају левичарског тероризма у 20. веку у Европи). Тако је кључно постојање тзв. „образоване револуционарне авангарде“ као везе између нивоа образовања и тероризма (Brockhoff, Krieger and Meierrieks 2010). У сиромашним земљама без такве „авангарде“ и услед ниског нивоа образовања, постојаће мања вероватноћа од настанка тероризма. Насупрот томе, у земљама са истим социоекономским условима, али са образованијим становништвом долази до потенцијалног стварања „авангарде“, те се и вероватноћа од тероризма повећава. Такође, резултати показују да висок ниво уписа на факулете, заједно са корупцијом и етно-религијским тензијама доводе до повећања терористичких напада (4-13).

Међутим, поред резултата који показују висок степен образовања терориста, постоје и истраживања која показују њихово лоше социоекономско стање, што се објашњава главном улогом социјалне депривације у мобилизацији истих. Та истраживања се ослањају на теорију напора и сматрају да социјална ограничења стварају више могућности да се појединци укључују у терористичке активности. Такво је истраживање 27 припадника тзв. „четврте генерације“ терориста, који живе у Европи и који су били укључени у неки вид насиља, чији резултати показују да је већина испитаних терориста лошег социоекономског стања. Већина терориста су припадници друге генерације имиграната – њих чак 70%, од којих су 50% имали средњу школу или ниже образовање, 2 особе су похађале вишу школу, док су три особе похађале факултет. Чак 70% њих није имало стално запослење у време

изведеног напада. Може се уочити да су многи припадници етничких и религијских мањина на тлу Европе припадници терористичких организација, што указује на то да депривација игра значајну улогу у мобилизацији терориста (Ljujić, Van Prooijen and Weerman 2017).

Можда најбољу критику ове социолошке теорије незадовољства изнео је Ли (Lee 2011), који сматра да опортунитетни трошак, као и приступ политичким ресурсима повећавају вероватноћу учествовања у тероризму. Он је у свом истраживању поредио терористе са генералном популацијом, али и са ненасилним политичким активистима сличне идеолошке оријентације у индијској провинцији Бенгал у првој половини 20. века. Ли истиче да су терористи, као и сви политички активни појединци боље образовани и богатији од генералне популације, те су стекли одређена сазнања о политичком процесу, што објашњава зашто су терористи у просеку образованији од генералне популације. Резултати истраживања, међутим, показују да су терористи припадали оној половини политичких активиста који су лошијег социоекономског статуса у поређењу са ненасилним активистима (Lee 2011, 203-204).

У поређењу са генералном популацијом, политички активисти су били из урбанијих средина и образованији. Што се тиче образовања, разлике су огромне: само 19,9% генералне популације је било писмено, а свега 2,65% је било писмено на енглеском (што се постизало након 8 година образовања), док је просечан број година образовања међу ненасилним активистима био 16,45 година, а међу терористима 14,11 година. Велике разлике између групе политичких активиста и генералне популације уочљиве су и што се тиче занимања. Политички активисти су имали послове из привилегованих сектора као што су просвета, право, медицина и послови при влади. Разлике између ненасилних активиста и терориста су такође значајне. Терористи су у просеку млађи две и по године и провели су две године мање у школовању. Постоји већа шанса да терористи буду ожењени, да су падали испите и да су дошли са села у град, у односу на ненасилне активисте. Такође су похађали мање квалитетне школе и очеви су им

били запослени на мањје квалитетним пословима (Lee 2011, 226-229).

Ово истраживање је значајно јер показује да не постоји директна веза између високог образовања и тероризма, што се види из поређења терориста и ненасилних активиста. Наиме, људи са највећим бројем година образовања, као и са најквалитетнијим образовањем (што је изузетно битна компонента образовања) неће се упустити у терористичке активности, јер им је опортунитени трошак изузетно велики. С друге стране, они који су за социоекономску класу испод њих, поседују довољно висок ниво образовања и обавештености да могу бити свесни политичких и економских услова у којима живе, али се осећају обесправљено јер су на пословима који не одговарају њиховом нивоу образовања. У таквој ситуацији они окривљују друштвене околности и спољне препреке за свој перципиран неповољни положај, те закључујемо да у одлуци да неко постане терориста играју две важне компоненте – рационална и ситуациона. С обзиром на сложеност овог проблема, не мислимо да га је могуће објаснити поједностављеним и једностраним теоријама, те предлажемо управо да се прихвате добре стране како теорије рационалног избора, тако и генералне теорије напора, да би се дошло бар корак ближе разумевању овог питања.

ПРЕДЛОЖЕНО ОБЈАШЊЕЊЕ ВЕЗЕ ОБРАЗОВАЊЕ-ТЕРОРИЗАМ

По питању природе везе која постоји између образовања и тероризма не постоји консензус у науци. Постоје како опречни резултати, тако и различите теорије које те резултате објашњавају. Међутим, може се увидети тренд да су терористи углавном из средње или више класе и да су већином образовани. Истраживања указују на то да не постоји директна веза између високог образовања и тероризма. Да објаснимо ту појаву, морамо узети у обзир социоекономске околности и спољне притиске с којима се суочава друштво у којем настаје тероризам. Имајући то у виду, наше објашњење везе образовање - тероризам комбинује социолошку теорију напора и теорију рационалног избора.

Наиме, ауторка се слаже са виђењем да се терористичке групе понашају као рационални актери и да су њихове активности плод колективне одлуке да се таквим средствима боре против власти (Crenshaw 1981, 385). Тренд повезивања тероризма и организованог криминалитета почетком 21. века најбоље показује да терористичке организације функционишу као предузећа, рачунајући како могу да остваре максимум добити са минимум трошка. Управо ће образовани лидери организације, као и образовани кадар вероватније бити флексибилнији и уочити овакве прилике, што је неопходно за ефикасно функционисање организације. С друге стране, вођство ће управо због таквих способности радије примати образовано чланство. Управо овај начин функционисања терористичке организације, као и наведена истраживања, побијају поједностављене теорије које узрок тероризма траже у психологији терориста, који су наводно „лудаци“ или психопате.

Теорија рационалног избора нам пружа објашњење понашања не само терористичких група, већ и на индивидуалном нивоу. Чињеница је да су терористи углавном образовани, али се показало да они припадају доњој половини групе политичких активиста када се посматра социоекономска структура активистичке групе (Lee, 2011). Иако многи исламски терористи имају професионалне каријере, они нису имали најбоље плаћене послове у својим пољима, нити су били запослени на положају који одговара њиховом образовању (Sageman 2008, 60). У оваквој ситуацији појединац почиње да увиђа да не може да оствари своје циљеве и потенцијал, док се истовремено упоређује са другим људима који су истог или сличног образовања, а бољег статуса. Сходно томе, он сматра да ће добити које ће имати од политичког насиља бити веће од трошка учешћа у тероризму. С друге стране, појединци који имају квалитетнији посао и боље образовање у које су утрошили пуно времена, неће се упуштати у насилне акције јер ће им трошак бити већи од потенцијалне добити учествовања у тероризму.

Иако је теорија рационалног избора изузетно корисна за објашњење тероризма, она не може да објасни зашто се боље образовани упуштају у тероризам чешће од оних мање

образованих. Такође не даје одговор на питање зашто се неки образовани појединци укључују у тероризам, а други не. Ауторка сматра да не постоји директна веза између нивоа образовања и тероризма, већ се слаже с оним ауторима који сматрају да је та веза посредована социоекономским условима у друштву. Као и сви друштвени актери, ни терористи нису одвојени од друштвених и политичких услова у којима живе, те су и њихове акције макар индиректно обликоване спољним утицајима. Генерална теорија напора (Agnew 2010) објашњава да одређене објективне препреке које су условљене социјалном и политичком ситуацијом повећавају вероватноћу од тероризма. Пример који потврђује ову тезу је случај повећане радикализације инжењера након економске кризе на Блиском истоку услед пада цене нафте 80-их (Gambetta and Hertog 2009, 24).

Такође, препреке које су намерно наметнуте неком друштву од стране спољног актера нарочито повећавају могућност од тероризма ако су оне перципиране као неправедне, незаслужене, ако је процес њиховог увођења неправедан, ако су противне социјалним нормама и вредностима и ако нису у служби већег добра (Agnew 2010, 138). Управо ова перцепција је кључна за стварање негативне емоције која је изазвана депривацијом. Образовани део популације, који има приступ информацијама, боље ће бити обавештен о политичким дешавањима. Ови појединци ће бити свеснији тешког положаја у којем се налази њихово друштво и боље ће моћи да процене неправедност и сврху наметнутих препрека. Они ће потом на основу доступних информација донети одлуку да је политичко насиље једино могуће решење проблема с којим се суочава њихова заједница, као и они лично. Ова теорија попуњава рупу у објашњењу зашто се образовани људи, који су у објективно бољем положају од сиромашнијих, упуштају у тероризам.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА – ПРЕПОРУКЕ

На основу свега изнетог сада ћемо навести неке препоруке које би могле да се примене у образовању како би се смањила вероватноћа од настанка тероризма. Иако је веза између образовања и тероризма посредована

социоекономским условима у друштву, треба имати у виду важност квалитета образовања. Када погледамо повећање радикализације студената у прошлом веку, видимо да се оно темељило на марксистичким идејама које су тада биле популарне у универзитетским круговима. Међутим, као што истиче Симеуновић (2009, 135), површно тумачење било ког система идеја тј. „банализација идеологије“ често доводи до политичког насиља и тероризма, што је управо био случај са левим тероризмом 20. века. Ово нам говори да није важно само високо образовање, већ и начин на који се образовање стиче, као и правилно разумевање одређених филозофских и политичких идеја.

Стога, најпре сматрамо да треба повећати квалитет образовања. На факултетима друштвених наука треба да раде професори који неће испољавати радикалне идеје и који ће вредносно неутрално да се баве подучавањем студената. Међутим, истраживања показују да велики број исламских терориста завршава техничке факултете, природне науке и медицину. Ово може указивати на пропуст факултета природних наука да образују студенте о основним политичким процесима и политичкој култури. Кроз неку основну обуку о друштвеним, економским и политичким процесима, студенти ових факултета би боље и правилније разумели опције које им стоје на располагању у виду легитимних облика политичког активизма. Стварање студентских клубова у којима би се између студената и професора расправљало о политичкој и друштвеној ситуацији помогло би размени мишљења и стварању правилног начина резоновања политичке стварности.

Друга препорука је стварање мерит система у друштву. У меритократији студенти имају прилику да се запосле у својој струци и на основу завршене школе. На овај начин би се избегло стварање осећаја незадовољства и релативне депривације која може довести до настанка тероризма. Такође би се омогућавањем студентима да се усавршавају на пословима које изаберу попунило њихово слободно време и створио осећај задовољства што раде у области која их испуњава.

Трећа препорука је стипендирање студената за студирање у иностранству и размена студената. На овај начин, студенти

ће проширити видике и упознати се са различитим културама према којима су раније можда гајили анимозитет. Упознаће људе свог узраста и сличних занимања и интересовања који долазе из различитих средина, те ће се тако поистоветити са њима. Када се поистовете са људима различитих култура, они ће развити симпатије и пријатељства која ће им омогућити да разумеју политичка гледишта друге стране.

Још једна ствар на коју би државе требало да обрате пажњу је да економски раст прати развој у образовању. Наиме, државе би паралелно са улагањем у просвету и образовање требало да омогуће економску стабилност и економски раст. У таквим околностима људи са високим образовањем лакше ће наћи посао који испуњава њихова очекивања и неће бити жртве материјалне депривације. У супротном, у околностима лоше социоекономске ситуације људи са високим образовањем ће се вероватније радикализовати и прибећи тероризму услед непостојања могућности за одговарајуће запослење и пристојан живот.

Проблем везе између образовања и тероризма је изузетно сложен и предмет је полемике у научним круговима. Међутим, као што не можемо сазнати сваки аспект текуће појаве, тако се и саме појаве мењају временом. Тако смо видели да је и образовање учесника терористичких група опало почетком 21. века. Ово је већином последица повезивања тероризма са организованим криминалитетом, чији су припадници традиционално били ниског социоекономског статуса. Остаје нам да видимо у ком правцу ће се даље кретати однос образовања и тероризма, те ово остаје отворено питање за нека будућа истраживања.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Agnew, Robert. 2010. „A general strain theory of terrorism“. *Theoretical Criminology*, 14(2): 131-153.
- Basra, Rajan and Neumann, Peter. R. 2016. „Criminal pasts, terrorist futures: European jihadists and the new crime-terror nexus“. *Perspectives on Terrorism*, 10(6): 25-40.

- Berrebi, Claude. 2007. „Evidence about the link between education, poverty and terrorism among Palestinians“. *Peace economics, peace science and public policy*, 13(1): 18-53.
- Bravo, Ana Bela Santos and Dias, Carlos Manuel Mendes. 2006. „An empirical analysis of terrorism: Deprivation, Islamism and geopolitical factors“. *Defence and Peace Economics*, 17(4): 329-341.
- Brockhoff, Sarah, Krieger, Tim and Meierrieks, Daniel. 2010. „Ties that do not bind (directly): the education-terrorism nexus revisited“. *Available at SSRN 1647664*.
- Crenshaw, Martha. 1981. „The causes of terrorism“. *Comparative politics*, 13(4): 379-399.
- De Mesquita, Ethan Bueno. 2005. „The quality of terror“. *American journal of political science*, 49(3): 515-530.
- Gambetta, Diego and Hertog, Steffen. 2009. „Why are there so many Engineers among Islamic Radicals?“. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 50(2): 201-230.
- Gurr, Ted Robert. 1970. *Why men rebel*. New Jersey: Princeton University Press.
- Hess, Gregory and Blomberg, S. Brock. 2005. „From (No) Butter to Guns? Understanding the Economic Role in Terrorism“. Paper written for World Bank Workshop on Security and Development
- Honaker, James. 2004. „Unemployment and violence in Northern Ireland: a missing data model for ecological inference.“ Presented at the Annual Meetings of the Midwest Political Science Association.
- Huntington, Samuel. 1996. *The clash of civilizations and the making of a new world order*. New York.
- Krueger, Alan B. and Malečková, Jitka. 2003. „Education, poverty and terrorism: Is there a causal connection?“. *Journal of Economic perspectives*, 17(4): 119-144.

- Lee, Alexander. 2011. „Who becomes a terrorist?: Poverty, education, and the origins of political violence“. *World Politics*, 63(2): 203-245.
- Li, Quan and Schaub, Drew. 2004. „Economic globalization and transnational terrorism: A pooled time-series analysis“. *Journal of conflict resolution*, 48(2): 230-258.
- Li, Quan. 2005. „Does democracy promote or reduce transnational terrorist incidents?“. *Journal of Conflict resolution*, 49(2): 278-297.
- Ljujic, Vanja, van Prooijen, Jan Willem and Weerman, Frank. 2017. „Beyond the crime-terror nexus: socio-economic status, violent crimes and terrorism“. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*.
- Makarenko, Tamara. 2012. „Europe’s Crime-Terror Nexus: Links between terrorist and organised crime groups in the European Union.“ Study for the LIBE committee. Brussels: European Parliament
- Makarenko, Tamara. 2004. „The Crime-Terror Continuum: Tracing the Interplay between Transnational Organised Crime and Terrorism“. *Global Crime*, 6(1): 129-145.
- Merton, Robert K. 1957. *Social structure and anomie*. New York.
- Nikodinović, Nikša. 2017. *Američka nacionalna strategija za borbu protiv terorizma na početku 21. veka*. Doktorska disertacija. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
- Russell, Charles A. and Miller, Bowman H. 1977. „Profile of a Terrorist“. *Studies in conflict & terrorism*, 1(1): 17-34.
- Sageman, Marc. 2008. *Leaderless jihad: Terror networks in the twenty-first century*. University of Pennsylvania Press.
- Schmid, Alex P. 2005. „Links between Terrorism and Drug Trafficking: A Case of „Narco-terrorism“?“. *International Summit on Democracy, Terrorism and Security*. 8: 27.

- Shelley, Louise.I. and Picarelli, John.T. 2005. „Methods and motives: Exploring links between transnational organized crime and international terrorism“. *Trends in Organized Crime*, 9(2): 52-67.
- Simeunović, Dragan. 2009. *Terorizam*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Kosara Stevanović

Faculty of Political Science, Belgrade

THE RELATIONSHIP BETWEEN LEVEL OF EDUCATION AND TERRORISM

Resume

This paper explores the relationship between level of education and possibility of involment in terrorism and tries to answer the question if there is a direct correlation between these two variables. Despite the public opinion that terrorists are uneducated, numerous empirical research show exactly the opposite – that they are on average educated members of middle class. In this paper we firstly address those research that exposed high level of education of terrorists and then we are exploring theoretical explanations of those research results. After this overview, we are using rational choice theory and general strain theory to explain our thesis that there is no direct correlation between level of education and possibility of becoming a terrorist. Instead, we believe that this correlation is mediated by social and economic situation in states which are affected by terrorism. At the end of the article, instead of conclusion we are offering some recommendations that can be implemented in the education systems, and which can hopefully prevent radicalization and terrorism.

Keywords: education, terrorism, socioeconomic conditions, rational choice theory, general strain theory*

* Овај рад је примљен 7. јула 2020. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 21. августа 2020. године.